

O'ZBEKISTONNING JANUBIY IQTISODIY RAYONIGA IQTISODIY- GEOGRAFIK TA'RIF

N.J.Muxammedova

Ilmiy rahbar: dots

B.Eshmonova

Talaba

Annotatsiya: *Maqolada Janubiy iqtisodiy rayonining iqtisodiy geografik o'rnini, chegaralari, aholisi, sanoati hamda qishloq xo'jaligi va transporti tahlil qilingan. Shuningdek mintaqaning iqtisodiy geografik imkoniyatlari taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *aholi, sanoat, choqvachilik, dehqonchilik, transport*

Janubiy iqtisodiy rayon mamlakatimizning janubiy qismida joylashgan bo'lib, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlaridan tashkil topgan. Rayon Afg'oniston, Turkmaniston va Tojikiston bilan, shimolda esa Zarafshon iqtisodiy rayoni bilan chegaralangan. Maydoni qariyb O'zbekiston maydonining 1/10 qismiga teng bo'lib, bu hududda mamlakat aholisining har yettitasidan biri istiqomat qiladi. Iqtisodiy rayon mamlakatimizning janubiy darvozasi hisoblanadi. Amudaryoda qurilgan avtomobil va temiryo'l ko'prigi rayonning iqtisodiy geografik o'rnini xalqaro miqyosga ko'targan. O'zbekistonga nisbatan shimolda joylashgan aksariyat davlatlar Afg'oniston bilan savdo-iqtisodiy aloqalarini shu ko'prik orqali amalga oshirmoqda. Iqtisodiy rayonda cho'l va tog' yaylovlarini o'zlashtirilishi bilan tabiiy yaylovlar tobora qisqarib bormoqda. Bundan qorako'lchilik zarar ko'rmasligi uchun cho'llarda fitomeliorativ tadbirlar olib borilmoqda.

Iqtisodiy rayonda yoqilg'i-energetika boyliklari nihoyatga ko'p. Sho'rtan gazi Sirdaryo IESni, hatto Angren IESini ham yoqilg'i bilan ta'minlaydi. Muborak gaz konlari butun mamlakatga va xorijiy davlatlarga yoqilg'i yetkazib bermoqda. Bir nechta neft, yonuvchi slanets konlari aniqlangan. Osh tuzi, marmar, ohaktosh, gips zahiralari kimyo va qurilish materiallari sanoati uchun katta istiqbollari ochadi.

Iqtisodiy rayon bo'ylab aholi juda notekis joylashgan. Sug'orib dehqonchilik qilinadigan tumanlarda aholi zich (har bir kv.km ga 100-250 kishi), tog', cho'l, chala cho'llarda aholi siyrak. Rayonning demografik vaziyati tahlil qilinganda tugilish darajasi respublika ko'rsatkichidan yuqoriligi bilan ajralib turadi. Aholining asosiy qismi qishloq xo'jaligi hamda unduruvchi sanoatda bandligi bilan asoslanadi. Aholisi zich bo'lgan, aholisining 2/3 qismi ishlab chiqarish va noishlab chiqarishda band qishloqlar shahrcha maqomiga ega bo'lib, shahar aholisi ulushini oshishiga sabab bo'ldi. Shahar atrofi xo'jaligining kengayishi va yangi shaharchalarning barpo etilishi aholining turar joylarga bo'lgan talabining ortishi bilan birga uning infrastrukturasi mukallashishiga sabab bo'lmoqda.

Iqtisodiy rayon qishloq xo'jaligida chorvachilik alohida o'rin tutadi. Qorako'l yetishtirish bo'yicha rayon mamlakatda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Keng yaylovlar, makkajo'xori va beda yetishtirish, sanoat chiqindilaridan foydalanish chorvachilik samaradorligini oshirishga imkon bermoqda. Go'sht va yog' uchun boqiladigan dumbali qo'ylar hamda echkilar tog' va tog'oldi yaylovlarida boqiladi. Tog' oldilarida hamda quruq dashtlarda mayin, uzun junli qo'y va echkilar Surxondaryo viloyatida echkilar va shu jumladan: bug'oz hisori qo'ylari, surxon qo'ylari, qorako'l qo'ylari tarqalgan ular teri va ishtirok uchun tarqalgan. Eschkilari esa teri, juni hamda suti boqiladi.

Iqtisodiy rayonni tashkil etgan ikki viloyatda sanoatni holati bir-biridan keskin farq qiladi. Qashqadaryo viloyatida, asosan, qazib oluvchi sanoat hisobiga sanoat yuksak rivojlangan bo'lsa, Surxondaryo viloyatining sanoatini mamlakat sanoatidagi hissasi juda past ko'rsatkichga ega.

Qashqadaryo viloyatidagi Talimarjon IES, "Muborakgaz" kabi yirik korxonalar nafaqat iqtisodiy rayon, balki mamlakatimiz iqtisodiyotini faxri hisoblanadi. AQSH va Yaponiya kompaniyalari ishtirokida qurilgan, 600 atmosfera bosimi ostida ishlaydigan, bir kecha-kunduzda 4,2 mln m³ gaz ishlab chiqaradigan Ko'kdumaloq kompressor stansiyasi, strategik ahamiyatga molik «Sho'rtangaz» majmuasi ham shular jumlasidandir.

Iqtisodiy rayonda transportning barcha turlari mavjud. So'nggi vaqtlarda rayondagi har ikkala viloyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini tezlashtirish, yuk tashishning transport ta'minotini yaxshilash maqsadida "Toshg'uzor-Boysun-Qumqo'rg'on" yangi temiryo'li ishga tushirildi. Bu temiryo'l Boysun tumani orqali iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan kam rivojlangan tuman qishloqlariga sanoatning kirib kelishiga, yerusti va yerosti boyluklaridan keng foydalanishga, musaffo tog' havosida davolash maskanlari, turistik bazalar, dam olish uylari qurishga katta imkoniyat yaratadi. Eng muhimi, yangi, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy obyektlar qurilishi yangi ish o'rinlarining yaratilishi, tadbirkorlikning rivojlanishi uchun keng yo'l ochib berdi. Natijada iqtisodiy rayonda yuk tashish hajmi keskin ko'paydi, mahalliy xomashyolarni qayta ishlash asosida 100 dan ziyod yangi korxonalar ishga tushirildi, o'n minglab aholi ish bilan ta'minlandi.

Bundan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonning Janubiy iqtisodiy rayoni demografik sig'imi zich bo'lishi bilan birga undiruvchi sanoat rivojlanishi qulay bo'lgan mintaqa hisoblanadi. Vaholangki mintaqaning geomorfologik tuzilishi rayonda ekoturizmni shakllanishiga imkoniyatlar mavjudligini asoslaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. P.Musayev, J.Musayev. 2004, 2014, 2019 darslik 8-sinf Toshkent 2019
2. A.S.Soliyev, S.Tashtaeva, M.Egamberdiyeva „Shaharlar geografiyasi" 2020